

УДК 342.24

В. П. ГОРБАТЕНО
С. В. СТОЄЦЬКИЙ

СЕЦЕСІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ДЕРЖАВИ*

Розглянуто підстави для виникнення сецесіоністського руху: захоплення території, загроза геноциду, економічна та політична дискримінація етнічної групи. Проаналізовано чинники, що сприяють розвитку сецесіонізму: територіальний, лінгвістичний, конфесійний та кровна спорідненість. Відзначається, що нині жодна держава світу не захищена від небезпеки етнічного сецесіонізму, провідну роль у зміцненні якого відіграє мовний чинник.

Ключові слова: сецесія, етнос, мова, територія, ідентичність, держава, дезінтеграція.

Горбатенко В.П., Стоецкий С.В. Сецессия как инструмент этнополитической дезинтеграции государства

Рассмотрены основания для возникновения сецессионистского движения: захват территории, угроза геноцида, экономическая и политическая дискриминация этнической группы. Проанализированы факторы, способствующие развитию сецессионизма: территориальный, лингвистический, конфессиональный и кровное родство. Отмечается, что ныне ни одно государство мира не защищено от опасностей этнического сецессионизма, ведущую роль в укреплении которого играет языковой фактор.

Ключевые слова: сецессия, этнос, язык, территория, идентичность, государство, дезинтеграция.

Gorbatenko Volodymyr, Stoeckui Sergii. Secession as a tool of the ethno-political disintegration of the state

The reasons for the emergence of secessionist movements (the seizure of the territory, the threat of genocide, economic and political discrimination against an ethnic group) are considered. The factors that contribute to the development of secessionism, such as territorial, linguistic, religious and kinship, are analyzed. It is noted that

© ГОРБАТЕНКО Володимир Павлович – доктор політичних наук, професор заступник директора Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

© СТОЄЦЬКИЙ Сергій Вікторович – кандидат політичних наук

*Стаття виконана у рамках цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Гуманітарні технології як спосіб розв'язання суперечностей соціокультурного розвитку в умовах глобального світу» то теми «Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави»

today no state in the world is immune from the dangers of ethnic secessionism and the language factor plays a leading role in its strengthening.

Key words: *secession, ethnicity, language, territory, identity, state disintegration.*

Ключовим поняттям, що відображає дезінтеграційні тенденції у трансформації політичного простору світу є сецесія. Цим терміном у Древньому Римі позначали демонстративний вихід плебеїв зі складу римської спільноти і вихід за межі міста (або й зі складу держави) для захисту своїх прав. Згідно свідчень, таких виходів було п'ять, а за підсумками останньої плебеям вдалося отримати всі політичні права і стати рівними патриціям. У більш сучасному розумінні цим терміном позначають відділення частини від цілого за умови, що ініціатива виходить від об'єкта, що відділяється. У більш вузькому, політологічному розумінні, сецесія означає вихід частини держави з її складу, а у федераціях – вихід одного із суб'єктів за результатами референдуму або рішенням його керівного органу.

Сецесія часто досліджується у територіальному аспекті¹, але для сучасної політичної ситуації у світі характерний не так розпад держав, скільки масове поширення рухів, що ставляють за мету такий розпад. Тому доцільно досліджувати рухи, що прямо чи опосередковано спрямовані на реалізацію відділення, що позначається терміном сеціонізм.

У роботах Г. Берана² і К. Уеллмана³ право етнічних груп на сецесію пояснюється їх емпірично доведеною спроможністю сформувати повноцінну державу. Теорію життєздатної держави логічно продовжують концепції так званого права перемоги, в рамках яких претензії групи на суверенітет над територією визнаються легітимними, якщо етнічна група демонструє реальну спроможність здійснювати управління та контроль над певною територією. Згідно сучасних принципів міжнародного права, територія, що відокремилася від материнської держави таким чином, не отримує міжнародного визнання.

На думку А. Б'юкенена, є кілька типів порушень прав групи, кожен з яких можна розглядати як виправдання правомірності сецесіоністських домагань.

1. Незаконне включення території групи до складу держави: жителі регіону вправі домагатися сецесії, якщо можуть довести, що мало місце його насильницьке захоплення, тобто сецесія подається

як повернення власності, що була забрана на незаконних підставах. Недолік даного підходу полягає у тому, що на практиці виявити «законного власника» будь-якої території неможливо, оскільки історія більшості регіонів має безліч прикладів анексій і захоплень. Більше того, випадки депортацій, геноциду та інших способів знелюднення або заселення територій ускладнюють встановлення зв'язку між населенням, що проживало на даній території в момент несправедливого захоплення, та сучасними мешканцями. Також важко визначити часові рамки, які визначають строк дії «права власника» на територію, після якого воно втрачає силу, виключаючи випадки окупації частин держав в ході тривалих воєн.

2. Економічна дискримінація регіональної групи, наприклад, за допомогою несправедливого розподілу фінансових ресурсів з державного бюджету між різними складовими країни. Іншими словами, йдеться про обкладання даного регіону підвищеними (у порівнянні з іншими регіонами) податками або виділення з державного бюджету менших коштів на його розвиток, ніж було отримано від фіскальної політики. Вагомість цього аргументу знецінюється через відсутність об'єктивних критеріїв справедливого розподілу, якщо за такий не вважати повну відмову від географічно-диференційованого підходу до державного регулювання економіки. Крім того, цей принцип може використовуватися і в якості аргументу проти сецесії: процвітання держави є результатом її функціонування як єдиного цілого, тому вихід з її складу якогось регіону може негативно відобразитися на добробуті інших.

3. Загроза фізичному існуванню групи, що виходить від влади держави або від інших груп, загрозливі дії яких влада не може або не бажає припинити. Реальна загроза геноциду є достатньою підставою для найрадикальніших заходів, які повинні бути санкціоновані міжнародними організаціями, насамперед ООН. Однак в новітній історії зустрічається дуже мало випадків геноциду і всі вони стосуються екстериторіальних груп, дисперсно розселених по країні (євреї і цигани в нацистській Німеччині, із певними застереженнями – вірмени у Туреччині на початку ХХ ст., тутсі в Руанді), які не можуть здійснити сецесію.

Що стосується інших варіантів загроз, відповіддю на які може бути сецесія, то з методологічної точки зору важко визначити їх ймо-

вірність та реальну небезпеку, встановити демографічні кордони груп, яким загрожує небезпека, і відповідно межі територій, які групи вправі «забрати з собою». При цьому залишається не вирішеною проблема дисперсно розселеної етнічної групи.

Найчастіше до загрози фізичного знищення групи додають мовну дискримінацію, насильницьку або навіть добровільну асиміляцію, що загрожує зникненням самотутніх культур, що іноді називають «культурним геноцидом».

4. Політична дискримінація групи – ліквідація наявного у групи особливого (автономного) статусу. Слабкість даного аргументу в тому, що під нього можна підвести практично будь-які реформи у державі, які так чи інакше ведуть до зниження ступеня автономності окремих регіонів або їх сукупності загалом.

Причина амбівалентності права на сецесію криється у принциповій неможливості однозначного поєднання людини і території: якщо самовизначення стосується людей, то сецесія – територія⁴. Право на самовизначення народів належить колективу індивідів, тоді як сецесія передбачає право розпоряджатися територією. Таке право можуть мати легітимні органи влади конкретних регіонів, суб'єктів федерації з чіткими кордонами, чії повноваження закріплені в конституції або визначаються офіційними угодами, рішеннями компетентних органів. Право на територію може реалізовуватися шляхом легітимного референдуму, який проводиться на території усєї держави, але не має нічого спільного з правом на самовизначення. Ігнорування очевидної відмінності між індивідом та територією сприяє появі низки сепаратистських теорій, що доповнюють одна другу і припускають довільне приведення у відповідність групи і території.

Теорії права на сецесію, що трактують її як право на самовизначення, спираються на помилкове припущення, і не можуть бути послідовно реалізовані на практиці. Одним з фундаментальних понять для сучасного соціуму є групова ідентичність – це визнання приналежності до певної групи на основі відчуття володіння значущими для цієї групи ознаками. Основу цієї приналежності утворюють почасти об'єктивні чинники (наявність подібних ознак у індивідів), почасти суб'єктивні (визнання індивідом такої подібності є достатньою умовою ідентичності). Для різних видів групової іден-

тичності співвідношення об'єктивного, нав'язаного індивіду середовищем, і суб'єктивного, обираного ним самостійно, різна: етнічна ідентичність, де домінують аскриптивні ознаки (колір шкіри, рідна мова, засвоєні з дитинства норми поведінки), є більш примусовою ніж політична.

Важливою підставою для функціонування сецесіоністського руху є наявність у певної етнічної групи чіткого територіального виміру, значення якого по мірі зміцнення руху зростає. Кордони території етнічної групи можуть визначатися різними способами, не тільки ареалом розселення членів етносу, але і, наприклад, межами стародавньої держави, яку члени групи вважають своєю «правітчизною» і з якою пов'язують свої національні міфи й перекази. Водночас зв'язок індивіда з територією може виступати в ролі самостійної ознаки, що слугує основою для формування певної групи, утворюючи територіальну ідентичність. Остання може бути позначена як визнання індивідуумами своєї приналежності до групи, визначеної певною територією. Людина вважає себе носієм певної ознаки, що відображає її зв'язок з якоюсь територією, і «уявляє» себе членом спільноти подібних власників.

Тут також можливі різні підходи до виявлення зв'язку між людиною і територією – роль ознаки, що є визначальною для формування етносу, може відіграти факт народження на даній території або факт народження на ній одного або обох батьків, але найбільш поширеним механізмом співвіднесення індивідуума з територією є проживання в її кордонах. Зазначимо, що у даному випадку під територією розуміється регіон як адміністративно-територіальна одиниця конкретної держави, оскільки територіальна ідентичність не створює територію, а будується на її основі: територія тут первинна, а ідентичність похідна від неї.

Аналогічно до етнічної, територіальна ідентичність може використовуватися в ролі базису сецесіоністського руху. При цьому у свідомості індивідів територіальна ідентичність співіснує з іншими ідентичностями – етнолінгвістичною, конфесійною, політичною тощо. Вона може суперечити їм і пригнічувати їх (придністровська) або брати участь у створенні більш дрібних ідентичностей (франкоканадська). Але в більшості випадків вона вбудовується в якусь іншу ідентичність, сформовану на базі нетериторіальних ознак, і це

може вести до небезпечної двозначності якщо члени двох різних груп (власне територіальної і нетериторіальної – етнічної) розглядають їх як одну і ту ж групу, одну і ту ж уявну спільноту.

Груповий інтерес сецесіоністського руху в таких ситуаціях «гібридної ідентичності» полягає одночасно в сецесії території, яка є основою територіальної ідентичності (наприклад, території регіону, від імені всього населення якого ведеться боротьба за його відділення від держави), і тій території, яка є похідною від нетериторіальної спільноти (наприклад, територія проживання етнічної групи, за самостійність якої борються ті ж самі сецесіоністи). Очевидно, що у переважній більшості випадків це різні території. Стосовно випадку Косова територією першого роду є вся територія сербського автономного краю Косово і Метохія, а територією другого роду – територія проживання косоварів як особливого етносу. Усередині першої є сербські анклави, а друга включає в себе і райони за межами краю. Як показує життя, вибір остаточної території, закріпленої в домаганнях сецесіоністів, визначається кон'юнктурою політичної ситуації і прагненням лідерів сецесіоністів руху підтримати авторитет руху серед населення, яке поділяє їх погляди.

Незважаючи на ці суперечності, обидва підходи активно поєднуються в рамках однієї і тієї ж сецесіоністської ідеології, оскільки різні гасла адресовані різним споживачам і виконують різні ролі: перший призначений для ліберального сегменту міжнародного співтовариства, що співчуває косоварам, і покликаний підсилити зовнішню підтримку незалежності Косова, насамперед країнами Заходу, а другий – адресований одноплемінникам для їх мобілізації на продовження національно-визвольної боротьби і відповідно сприяти їх згуртуванню навколо лідерів цієї боротьби.

Територіальна ідентичність – це особливий клас ідентичності, всередині якої можна виділити різні види, пов'язані з різноманітністю генетичних типів кордонів, які використовуються для етнічної мобілізації. Можна говорити про існування «адміністративних» (автономна область Валенсія), «острівних» (острів Невіс), «ексклавних» (Аляска), «історичних» (область Венето) ідентичностей. Індивід може одночасно уявляти себе представником кількох різних просторових спільнот, тому територіальна ідентичність є ієрархічною за природою. Залежно від політичної ситуації ієрархія терито-

ріальних ідентичностей може змінюватися, по-різному визначаючи сеціоністську позицію її носія. Так, у випадку АРК на референдумі 1 грудня 1991 року незалежність України підтримала більшість населення, яка і на незаконному референдумі 2014 року проголосувала за вихід зі складу України.

Таким чином, весь масив існуючих групових ідентичностей, здатних служити фундаментом для розвитку сеціоністського руху, можна умовно розбити на дві категорії: територіальні та етнічні. Цей поділ до певної міри є умовним, оскільки в чистому вигляді вони зустрічаються набагато рідше, ніж у гібридній формі. Серед чинників, що визначають групову ідентичність, можна виділити два головних типи: базові чинники, здатні самостійно сприяти мобілізації та політизації етносу, та допоміжні, що здатні прискорювати ці процеси. Перші характеризують або групу (мова, віросповідання, політична орієнтація), або територію (адміністративні та історичні кордони), тоді як другі можуть впливати на етнос (чинник корінного населення, попередній досвід державності) і/або на територію (чинник територіальної відособленості).

Більшість сучасних сецесіоністських рухів спираються на мовний або кровноспоріднений чинники, виступаючи від імені відповідної етнічної групи, що позиціонується як «нація», що можна пояснити низкою причин. По-перше, у світі все більшу популярність набуває теза, що статусом державотворчих націй володіють саме аскриптивні групи, типовою формою яких є етнічні, мовні або родові спільноти, це створює сприятливі умови для розвитку сеціонізму. По-друге, багаторівневість етнічної самосвідомості визначає множинність генетичних / мовних розломів, кожен з яких може стати передумовою для сецесіоністського руху, причому взаємозв'язку між рівнем розвитку ідентичності та популярністю сецесіонізму не спостерігається: деколи найбільш гострими виявляються сецесіоністські конфлікти між близькими етнічними групами. По-третє, велика кількість таких розломів забезпечує можливість «вбудовування» даного чинника в практично будь-який сецесіоністський рух: конфесійні та територіальні групи можуть поставати як етноспоріднені.

У результаті виявляється, що жодна держава світу не захищена від формування в її надрах етнічного сецесіонізму. На сьогодні дер-

жав, які можна назвати мономовними, надзвичайно мало, навіть у Японії є своя лінгвістична меншина (Республіка Рюкю на Окінаві). Але і всередині мономовної спільноти може бути багато племен і кланів, які вважають себе окремими етносами. Показовим є приклад Сомалі, близько 85% населення якого відноситься до титульної групи сомалі. Ця практично моноетнічна держава припинила своє існування у кінці 1990-х років, розпавшись на низку «республік»: Сомаліленд, Пунтленд, Південно-Західне Сомалі тощо, які сформувалися на ґрунті кланово-племінних чвар всередині лінгвістично єдиного сомалійського етносу.

Мова є найбільш показовим та ефективним індикатором приналежності до етнічної групи, конкуренцію якому може скласти лише віросповідання, але не кровно-біологічні ознаки. Мовна специфіка легко фіксується, що пояснює пояснюється особливе місце лінгвістичної ідентичності в структурі етнічної самосвідомості, одним з наслідків чого стає сакралізація мови. Лінгвістична самобутність уявляється необхідним і достатнім критерієм віднесення групи до категорій етносу і нації. Виходячи з цього, сецесіоністи прагнуть неодмінно підкріпити свої домагання апеляціями до лінгвістичної унікальності групи, яку вони представляють, для чого відроджуються забуті мови, популяризуються напівзабуті, кодифікуються розмовні, розробляється «мовна міфологія».

Реальна ситуація в сучасному світі така, що мовою, з яким група пов'язує свою сецесіоністську ідентичність, володіє часом лише невелика частина цієї групи, і це означає, що члени групи не володіють цією об'єднаною ознакою, а уявляють володіння нею, тобто приналежність до групи визначається не стільки знанням мови, скільки «любов'ю» до неї. Так, частка тих, хто говорять валлійською і баскською не перевищує третини жителів Уельсу і Басконії відповідно, ірландською володіє близько 10% населення Північної Ірландії, приблизно така ж частина арагонців знає арагонську, ще менше бретонців може висловлюватися на бретонській. У США, де деяким корінним народам вдалося зберегти племінний уклад, ситуація ще гірша: мовою лакота володіють нині не більше 15% представників цієї етнічної групи, а гавайська мова перебуває на межі зникнення.

Тому відродження національної мови розглядається як одне з найважливіших завдань сецесіоністів: завдяки їх зусиллям популя-

ризується шотландська гаельська, менська, сканська мови. У низці випадків має місце кодифікація розмовної мови: баскська мова була кодифікована в кінці XIX ст., а мова русинів – в 90-ті роки XX ст.), чорногорським націоналістам вдалося виділити зі складу сербської мови чорногорську, валенсійські сепаратисти заявляють про самотній характер валенсійської мови, яка дуже схожа на італійську, а представники Лівой партії Кастилії протиставляють «чисту» кастильську мову «зіпсованій» іспанській.

Значущість мови знаходить відображення в назвах сецесіоністських організацій: Шинн Фейн («Ми самі» ірландською), Еускаді та Аскатасуна і Батасуна («Басконія і свобода» і «Союз» баскською), в Адсав («Відродження» на бретонській), Мек Ванніні («Діти Мена» на менській), Лакота Ояте («Нація Лакота» мовою лакота).

Якщо детальніше проаналізувати ситуацію в іспанській Каталонії та Країні Басків, то стає очевидним, що цілеспрямовані зусилля місцевої влади щодо зміцнення регіональної ідентичності відіграють роль інструмента реалізації політичних та економічних домагань місцевих еліт. Але вони спираються на суспільний запит на своє особливе, впізнаване обличчя і на визнання особливого статусу регіону – аж до права на державність. Так, у Каталонії заняття в школах ведуться каталонською мовою, а її знання є обов'язковим для роботи в органах місцевої влади автономії. Цим же шляхом йде і Країна Басків: її уряд офіційно заохочує двомовність громадян, при цьому знання баскської мови є обов'язковим для місцевих чиновників. Багато широковживаних іспанських слів замінені в останні роки на баскські аналоги і стали невід'ємною частиною не тільки словника іспанських політиків, але й політ коректної повсякденності країни. Іспанська назва регіону (Країна Басків – País Vasco) витіснена баскським (Euskadi), а звичне найменування мови корінних жителів – баскський (Vascuence) – замінене на відповідне баскське найменування «еускера» (Euskera). Питання про визнання статусу місцевої мови вже стало предметом гострих суперечок в низці інших регіонів (зокрема, у Валенсії). Рівноправність мови автохтонних меншин у складі політичної нації залишається суто політичною вимогою, тим більше що, як справедливо зазначає російський дослідник, в сучасній Іспанії, як і в інших країнах Євросоюзу, лінгвістичний і культурний націоналізм відображає вимоги неза-

лежності від центру і надання регіону можливостей самому вирішувати місцеві проблеми.

На противагу лінгвістичному чиннику, чинник кровної спорідненості не має такого яскраво вираженого ореолу сакральності. Частково це може бути пов'язано з його загальною нечіткістю, частково – з помітною скомпрометованістю расовою теорією нацизму. На відміну від мови, кровно-біологічна приналежність визначається разом з народженням людини і свобода ідентичності тут в кращому випадку звужена до вибору етнічної групи одного з батьків, а в гіршому – відсутня.

Якщо лінгвістичний чинник визначає природну близькість цілком однозначно, то відносно кровних зв'язків краще говорити про цілу групу ознак, здатних служити більш-менш вдалим критеріями формування етнічної ідентичності. Вони часто супроводжують мову у розвитку змішаної ідентичності, іноді домінуючи, іноді виступаючи у другорядній ролі. Часом єдиний націоналістичний рух еволюціонує від кровноорієнтованого в лінгвоцентричний, як це відбувалося, наприклад, з баскським сецесіонізмом, іноді актори, що входять до складу одного руху, дотримуються різних позицій про визначальний критерій: кров чи мова.

Ще одним критерієм природного близькості може виступати реальний або вигаданий факт спільного походження, який співвідносить сецесіоністську групу з якимсь древнім «народом» або з легендарною фігурою спільного предка. Так, індіанці мексиканського штату Чіапас зараховують себе до нащадків древніх майя, що підвищує їх статус та сприяє консолідації. Аналогічну функцію виконує ідентифікація низки африканських племен з якимись міфологічними пращурами. У більш цивілізованих країнах роль сакрального пращура відводиться древньому пранароду, спорідненість членів якого приймається як беззаперечна даність. Одним із прикладів будівництва такої ідентичності є активна популяризація образу кельтських коренів у низці етнічних сецесіоністських груп, причому не лише у шотландців, валлійців, північних ірландців і бретонців, але і у романомовних галісійців і паданців, навіть у жителів півдня США.

Отже, серед безлічі ознак, що можуть служити основою для формування сецесіоністської ідентичності, природна близькість ві-

діграє провідну роль. Більшість сучасних сецесіоністських рухів діють від імені етнічної чи лінгвістичної групи. При цьому ця ідентичність, як правило, доповнюється конфесійною, територіальною або історичною.

1. *Moore M.* The territorial dimension of self-determination / M. Moore // Moore M. National self-determination and secession. / Ed. by M. Moore. — Oxford : Oxford University Press, 1998. — P.134-157. 2. *Beran H.* A democratic theory of political self-determination for a new world order / H. Beran // Lehning P.B. Theories of secession. — L.: Routledge, 1998. — P. 33-60. 3. *Wellman C.H.* A defense of secession and political self-determination / C.H. Wellman // Philosophy and Public Affairs. — 1995. — Vol. 24. — № 2. — P. 142-171. 4. *Horowitz D.* Self-determination: Politics, philosophy, and law / D. Horowitz // Moore M. National self-determination and secession. — Oxford: Oxford University Press, 1998. — P.181-214.

***Gorbatenko Volodymyr, Stoechoi Sergii.* Secession as a tool of the ethno-political disintegration of the state**

Secession is often studied in territorial aspect, however in the current political situation in the world the most common situation is not disintegration of states but the mass distribution of movements aimed at their crash.

There are several types of the human rights violations, which can be seen as a justification for the legality secessionism claims: unlawful inclusion of ethnic territory of the state; economic and political discrimination against regional group; threat of genocide against ethnic group.

An important reason for the operation secessionism movement is the presence of a clear territorial dimension of particular ethnic group, whose value is growing as the movement is strengthening.

Territorial identity is a special class of identity within which we can distinguish different types associated with a variety of genetic types of borders, which are used for ethnic mobilization. You can talk about the existence of «administrative» (Valencia autonomous region), «island» (Island of Nevis), «exclave» (Alaska), «historical» (Veneto Region) identities. The person can simultaneously imagines himself as the representative of several different spatial communities because the territorial identity is hierarchical in nature.

Thus, the entire array of existing group identities, which can be the foundation for the development secessionism movement, consists of two categories: territorial and ethnic. This division is somewhat arbitrary, because in their pure form they are much less common, than in hybrid form. Among the factors that define group identity are two main types: basic factors, that can contribute to their own mobilization and politicization of ethnicity, and secondary, that can accelerate these processes. The first characterizes the group (language, religion, political orientation) or territory (administrative and historical boundaries), while the sec-

ond may affect ethnicity (indigenous population factor, previous experience of statehood) and / or territory (territorial isolation factor).

Key words: secessionism, ethnicity, language, territory, identity, state disintegration.

УДК 321.01

В. В. ДІВАК

БОРОТЬБА ЗА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ УКРАЇНИ: ПОШУК ШЛЯХІВ ВИХОДУ З КРИЗИ

Боротьба за територіальну цілісність України: пошук шляхів виходу з кризи

The struggle for the territorial integrity of Ukraine: searching for ways out of the crisis

Аналізуються причини виникнення сепаратистських рухів в Україні та пошук шляхів забезпечення територіальної цілісності держави.

Ключові слова: сепаратизм, територіальна цілісність, федералізація, автономізація, регіоналізація, національний проєкт.

ГДивак В.В. Борьба за территориальную целостность Украины: поиск путей выхода из кризиса

Анализируются причины возникновения сепаратизма в Украине и необходимые шаги для сохранения территориальной целостности государства.

Ключевые слова: сепаратизм, территориальная целостность, федерализация, автономизация, регионализация, национальный проект.

Divak Viktoria. The struggle for the territorial integrity of Ukraine: searching for ways out of the crisis

The article analyzes the causes of separatism in Ukraine and the necessary steps to preserve the territorial integrity of the state.

Key words: separatism, territorial integrity, federalisation, autonomy, regionalization, national project.

Основними причинами загострення етнічного і політичного екстремізму (або сепаратизму) в будь-якій країні є тривалі періоди соціально-економічної нестабільності, що супроводжуються, з одного боку, посткризовою соціальною диференціацією громадян, що виникає на останньому етапі кризи, запеклою боротьбою за владу, по-